

Inspiracje biblijne na przykładzie XVIII-wiecznego druku „Pustynia w Ray zamieniona...”

„Prawdziwa i mądra rzeczywistość ziemi tylko wtedy istnieje, gdy unosi się nad nią rzeczywistość nieba”.

R. Brandstaeter, *Teatr św. Franciszka*, Warszawa 1958, s. 25.

Przedmiotem analizy jest XVIII-wieczny starodruk. Ta niewielkich rozmiarów księga, w oryginalnym wydaniu przewyższająca wielkością dzisiejszy format A5, na 211 stronicach czerpanego papieru, zawiera dotąd nieznana historię kultu maryjnego w parafii pw. NNMP w Krasnobrodzie koło Zamościa, oraz ówczesne religijne i kulturowe realia. *Pustynia w Ray zamieniona, nieodmienną przy odmianie i alternacji czasów Wiosną kwitnąca, Ray Drugiego Adama a oraz nieograniczonego Boga Matka Najświętsza Maryja w maleńkim papierowym portrecie swoim przy Krasnobrodzie w puszczy tomaszowskiej cudownie objawionym,*

miłościwym zawsze latem sprzyjająca, autorstwa dominikanina o. Jacka Majewskiego została wydana w Lublinie w roku 1753 r., w drukarni jezuickiej Socj. Jezus.

Sam druk, jak również osoba autora do momentu wydania reprintu w 2015 r.¹ nie doczekał się jakiegokolwiek omówienia.

Ze wstępnych wyników badań fiszek zakonnych, dominikańskich dzieł historycznych i analizy bibliograficznych spisów zarówno duchownych jak i świeckich osoba autora – dominikanina, profesora teologii i filozofii w Sandomierzu i w Lublinie, „Lektora Świętej Teologii i „Mówcy klasycznego” (orator et cane classis) – zaczyna się powoli wyłaniać z mroków dziejów². Samo dzieło również doczekało się opisu składniowego i językowej analizy tytułów, a z okazji 50-lecia koronacji cudownego obrazka wydano reprint z językowym i teologicznym wstępem.

¹ J. Majewski, *Pustynia w Ray zamieniona...*, Krasnobród-Lublin, 2015.

² Jacek Majewski poza wspomnianym dziełem, które wyróżnia się wśród jego dorobku pod względem genologicznym i kompozycyjnym, napisał jeszcze cztery utwory mające charakter mów i kazań okazjonalnych: a) *Kamień polski niewzruszony wszelkiego szczęścia (...)*, Sandomierz 1740; b) *Prymicye pierwiastowej szczęścia i błogosławieństwa ofiary, kazaniem promulgowane*, Sandomierz 1741; c) *Dzień krzyżowy, sprawiedliwość przy krzyżu, krzyż przy sprawiedliwości znajdując (...)*, Lublin 1741; d) *Moc cudowna sprawiedliwości Boskiej, w znaku Najśw. Krzyża najznacniejsza znaleziona (...)*, Lublin 1748; M. Siejkowski, *Świątynia Pańska (...)*, Kraków 1743 na s. 331 dodaje: „Także wydał panegiryk na pogrzebie JO x. Teodora na Potoku Potockiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego łacińskim stylem cum acumine napisany.” Wymienione pozycje ze skróconymi tytułami w: S. Barącz, *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, Lwów 1862, t. 2, s. 197-198. Krótkie informacje o autorze również u Estreichera, *Bibliografia polska*, cz.2, t. 2, s. 258 Tu spotykamy jeszcze trzy kolejne tytuły, ale nie podane jest miejsce, oraz data wydania. A. Jocher, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. Od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie*. Wilno 1857, t. 3 *Teologia, Dzieje kościelne*, s. 506; Te zbiory bibliograficzne nie dają jednak wyczerpującej prezentacji sylwetki twórcy. O osobie autora wspominają jedynie w jednym zdaniu i kolejno odnotowują jego dzieła.

Niniejszy artykuł poruszy kilka aspektów szeroko pojętej inspiracji biblijnej w danym nam dziele. W szczególności chodzi o ukazanie sposobu obrazowania i przedstawienia sfery sacrum na wybranych poziomach języka. Zostanie przywołany zewnętrzny religijny kontekst powstania dzieła, przy czym wysokiego stopnia nasycenia motywami biblijnymi i religijnymi oraz wieloaspektowy wpływ Biblii na różne płaszczyzny tekstu w tym językowa konstrukcja Wzs (wypowiedzeń zestawionych) jako przykład bezpośredniego przywołania sacrum i ideografizacja tytułów jako pośrednie wskazanie na religijny charakter przekazu. Z racji przyjętej metody – wyboru kilku śladów biblijnych inspiracji, niektóre problemy badawcze będą szczegółowo omówione, a inne jedynie zasygnalizowane.

I. Religijny kontekst powstania dzieła

Prezentowany utwór jest przykładem zewnętrznego wpływu religii, a raczej instytucji religijnych na rozwój literatury i stwarzania sytuacji pośredniego bądź bezpośredniego zamówienia publicznego na utwory literackie o określonej tematyce.

O dokładnych przyczynach jego powstania czytamy w rozdziale XI *Pustyni w Ray zamienionej, która zamyka w sobie informację o prawdzie tej historii*. Ze względu na liczne najazdy i wojny jakimi były nękane opisywane ziemie, książka nie mogła powstać wcześniej, ponieważ dominikanie przebywający w Krasnobrodzie „nie mieli sposobności, ani czasu piórem zaprzątać ręki”³. Z przyczyny „osobliwemu ku temu miejscu nabożeństwa

J.W. Jegomość Pan Jan Zamoyski Wojewoda Sandomierski, uprosił jego mości ks. Bazylego Rudomicza, prześlawną Akademię Zamojską rektora, ażeby z rzetelnych relacji, pod sumieniem wszystkich na ten czas żyjących, za których się to zjawienie stało (chodzi o objawienie się MB w Krasnobrodzie), ze wszelkimi okolicznościami zebrał i krótką wypisał historią”⁴.

Kolejną historię objawienia i zeznania świadków spisał ks. Czesław Sulicki, doktor S.T. zakonu kaznodziejskiego, który był drugim komisarzem zeznań świadków po objawieniu się Matki Bożej. Powstała w ten sposób historia, została przedstawiona biskupowi chełmskiemu, hrabiemu Józefowi Eustachemu Szembekowi, opatowi Węgrowskiemu i konwentowi Ojców Zakonu Kaznodziejskiego. Ze względu na coraz to liczniejsze cuda i łaski otrzymywane przez lud, za przyczyną NMP w papierowym obrazku w Krasnobrodzie, zgodnie osądzono by rozszerzyć podaną im historię i dokładniej sprawdzić wydarzenia mające miejsce w tej miejscowości. I tak również „zä usilnym staraniem: Oyca Patrycego Rossołowskiego tegoż Zakonu, (...) nā ten czas Przeora. Publicznemu Widokowi PREZENTOWANA (...)”⁵ została *Pustynia w Ray zamieniona...*

II. Wieloaspektowy wpływ Biblii

1. Warstwa refleksji nad światem

W omawianym dziele została zaczerpnięta z Biblii ogłęd świata – miejsce człowieka jako stworzenia, respektującego wszechmocność jego Stwórcy. Tę prawdę najlepiej oddaje

³ *Pustynia w Ray zamieniona...*, dz. cyt., s.175.

⁴ Tamże, s. 176.

⁵ Tamże, s. 2. Wszystkie pochodzące z dzieła cytaty zachowują swą oryginalną pisownię, wraz z wyróżnikami. Interpunkcja w tytułach również zgodna z pierwodrukiem. W innych przypadkach współczesna.

jedyna zamieszczona w dziele rycina nadwornego rytownika króla Augusta III Sasa, Jana Józefa Filipowicza przedstawiająca odpowiednią postawę człowieka względem sacrum – zakonników wielbiących na kolanach wywyższoną Matkę Bożą w wizerunku z cudownego obrazka.

W tym punkcie warto zaznaczyć, że kreowana w całym tekście wizja Boga ma swój starotestamentalny wydźwięk: Bóg jawi się jako surowy ojciec. Ten wizerunek zostaje nieco złagodzony poprzez wpływ na decyzyjność Stwórcy próśb Matki Bożej, jako jedynej pośredniczki. Przykładów znajdujemy wiele, oto jeden z nich zaczerpnięty z Kwatery XII⁶, z autorskich wierszy podsumowujących poszczególne rozdziały: „Matko Bogu naznaczona/ Grzesznikom przysposobiona/ na twym Macierzyńskim łonie/racz mnie chować, w twojej obronie!”.

2. Elementy obrazowo-kreacyjne świata

Przywoływane w cytatach lub parafrazach postacie, sytuacje i wydarzenia biblijne traktowane są jako przylegające do rzeczywistości, w związku z tym dostarczają topiki do realizacji danego tematu np. *KWATERA VIII w Ktorej się zamyka Relacya o Processyach Anielskich, światłości apparycyach, na cudownym miejscu Krasnobrodz-kim*. We wstępie do rozdziału przywołana zostaje część Psalmu XX, o tym jak Bóg swojemu ulubionemu słudze zaniósł koronę na głowę włożył, poprzedził to różnymi błogosławieństwami i łaskami.

Kolejno autor dodaje, że odbyło się to przez posłów bożych czyli aniołów. Dalej podaje przykład z terenów oddalonych od miejsca objawienia – klasztor błogosławionego Roberta i dopiero opis procesji anielskich w Krasnobrodzie. Takie „podobieństwa i analogie, wzajemne <<przeglądanie się w sobie>> wydarzeń biblijnych i pozabiblijnych nie są czymś przypadkowym i fragmentarycznym. Warunkują istnienie rzeczywistości pozabiblijnej”.⁷

3. Warstwa genologiczna dzieła

Biblijny, religijny charakter tej kanzodziejskiej upoetyzowanej narracji ujawnia się również w warstwie przemowienia form gatunkowych: modlitewnika, psalmu, proroctwa – zapowiedź zwycięstwa Maryii nad zatwardziałością innowierców (postkontrreformacja), modlitwy.

4. Naśladowanie Ksiąg Starego i Nowego Testamentu

Przywoływana jest bezpośrednio Księga Wyjścia – początek świata, stworzenia człowieka, wizja raju, która ma przenieść czytelnika do Krasnobrodu jako Pustynia, która stała się rajem za przyczyną Matki Bożej. Układ treści niektórych Ewangelii (np. wg św. Mateusza) również jest odwzorowywany – wyliczenie cudów potwierdzeniem działalności Jezusa – tutaj cuda dziejące się za przyczyną Maryi. O. Jacek Majewski szeroko rozwija temat zdarzeń o cudownym charakterze – *miracula* nie tylko zawierają relację o objawieniach

⁶ Kwatera z łac. *quartarius* od *quartus* 'czwarty', też 'czwarta część miasta', w XVI i XVII w. 'dawać (prosić)'. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 287; Tutaj Kwatera rozumiana jako 'rozdział', chodzi o pewną część dzieła literackiego, niekoniecznie czwartą

⁷ A. Mazan-Mazurkiewicz, *Inspiracje biblijne w utworach R. Brandstaettera*, Łódź 2003, s. 228.

Matki Bożej w Krasnobrodzie i historii cudownego obrazu (zgodną z wynikami badań nad cudownym obrazkiem w czasie okołokoronacyjnym i tych z okazji 50. rocznicy koronacji), lecz również opisy cudów, którym poświęca całą, największą *Kwaterę XI Różnemi y prawie niepoliczonemi cudami y łaskami iak różlicznemi Kwiatami wysadzoną*. We wspomnianym rozdziale znajdują się wyliczenia szczególnych łask, jakich dostąpili czciciele Maryi. Choć autor zaznacza, że wybrał tylko nieliczne spośród niepoliczonych łask i dowodów miłosierdzia Matki Najświętszej, to opisy obejmują aż 72 strony. Są one ułożone chronologicznie od roku 1644 do 1743. Przeważającą część podań stanowią te spisane pod kościelną przysięgą na znak Krzyża Świętego. Opisane w ten sposób różnego rodzaju zjawiska nadzwyczajne i cudowne są cechą wspólną przekazów religijnych okresu kontrreformacji i postkontrreformacji. Podobną tendencję znajdujemy w zbiorach wydawanych przez inne rodziny zakonne, jak i w całej hagiografii XVIII wieku.

5. Warstwa organizacji tekstu

Religijny podział rozdziałów – autor informuje czytelnika, o tym, że rozdziały zostały rozplanowane wg liczby tajemnic różańca na piętnaście kwater.

6. Warstwa języka

a) bezpośrednie oddziaływanie Biblii: dosłowne przywołanie niezliczonej liczby nawiązań do innych tekstów pochodzących z różnych epok i kultur, w których zaznacza się wszechmoc Najwyższego Boga miłosierdzie i wspaniałość Matki Bożej, jako tej,

która wydała na świat Jego Syna i dzień po dzień miażdży głowę szatana, by lud wierny przyprowadzić do raju – Krasnobrodu.

Przywoływane w druku są słowa świętych Brygidy, Grzegorza, Antoniego, Jana Damasceńskiego, Ruperta, Bernarda, Benedykta, Dominika, Bonawentury, Anzelma, Bazylego, Atanazego, Augustyna, Metodego, Grzegorza Nikomedyjskiego, Ignacego. Przywoływani są także prorocy: Izajasz i Jeremiasz. Autor korzysta z Księgi Psalmów, Hioba, Wyjścia i Księgi Rodzaju oraz z Ewangelii wg św. Łukasza (kwatera IV) i św. Jana (kwatera XI). Cytacje pochodzą z Ksiąg – Starego i Nowego Testamentu. Nasz autor niejednokrotnie powołuje się również na ustne przekazy środowiska kościelnego i świeckiego. W swym dziele zamieszcza także fragmenty dzieł „pogańskich uczonych” – Arystotelesa.

Ponadto tworząc tekst narracji, wprowadza wiadomości zaczerpnięte z żywotów świętych. Należy przy tym zaznaczyć, iż każdy sąd, jaki formułuje sam autor, zawsze dla podkreślenia jego wiarygodności i trafności doboru, poparty jest wymienionymi wyżej, różnorodnymi przytoczeniami. Zaznacza się to wyraźnie w słowach – „ale szczególnie Doktorów świętych wsparty nauką przyznać (...) mogę (...)”. Trudno jest się więc zgodzić ze słowami M. Kazańczuka, który, uogólniając cechy druków kaznodziejskich, zaznacza, że takie obszerniejsze partie narracyjne poparte przykładami rzadko występują – „Nie wydaje się poza tym, aby najważniejszą funkcją tego typu publikacji było dostarczenie (...) egzemplów, skoro istniały przeznaczone do tego celu odrębne zbiory egzemplaryczne”⁸.

⁸ Tegoż, dz. cyt., s. 19.

Jednak dzięki tak licznym nawiązaniom do Biblii często w obrębie jednej kwatery znajdujemy przykłady zaczerpnięte z różnych tradycji, co podnosi wartość poznawczą i kulturalną dzieła.

Te wszystkie nawiązania i cytacje składniowo istnieją jako Wzs (wypowiedzenia zestawione) i są bezpośrednim ukazaniem sfery biblijno-religijnych odniesień. Różnorodność i bogactwo form przedstawia poniższa analiza, która dowodzi również celowych i prze-myślanych działań autorskich. Mimo że przytoczenia w dziele J. Majewskiego są bardzo liczne, autor stara się unikać monotonii i wprowadza je za pomocą różnych czasowników i wyrażen zapowiadających⁹: *namieniam, wyrażam, przypominę, wprowadzę, oświadczam się, opisuje, przyznaj, powiedziała, głosi, pisze, przyznam, o czym jest w, przeprowadzam świadectwo, pytano, traktuje się, że; pozdrawia, daje, czytamy, odzywała się, tytułuje, zachęcam za, wyrzuca na oczy prorok*; oraz rzadziej rzeczowników: *z podpisem, przestroga taka*. Wymienione czasowniki to tzw. *verba dicendi, declarandii, cognitandi*. „Mają one funkcję metatekstową już z samej racji, że w zasadzie są nazwami aktu, który odtwarzają. (...) Nazywają konotowany przez siebie akt mowy, ale może to być również akt rozegrany w świadomości, jak myślenie czy odczuwanie, pamiętanie, postrzeganie (...)”¹⁰. Te wyrazowe wskaźniki zespolenia mogą być także celowo opuszczone. W tym przypadku pewnym urozmaicheniem są zdania wprowadzające z elipsą czasownika zapowiadającego np. „(...) według świadectwa Psalmity: *Facta est nox, in illa pertran (...)*”.

Na płaszczyźnie gramatycznej realizacja WZs odbywa się za pomocą doboru odpowiednich elementów, np. osób podmiotu, czasu lub modalności orzeczenia, poprzez wybór struktury hipotaktycznej lub zestawionej. „W historii polszczyzny nierzadko odnotowujemy przykłady nieuporządkowania tych dwóch podstawowych odmian: hipotaksy odwrotnej i wypowiedzenia zestawionego, czyli mieszania mowy niezależnej z zależną”¹¹.

W wyodrębnionym materiale badawczym, na który składa się 57 stron (z 211 całego dzieła), zauważono bardzo dużą liczbę – 92 specyficznych zestawień syntaktycznych (bezpośrednich przywołań tekstów biblijnych czy słów świętych), które nawet trzy- lub czterokrotnie pojawiają się na jednej stronie druku. Ponadto w analizowanym tekście występuje kilka rodzajów WZs¹².

WZs z przytoczeniem słów

Wypowiedzenia złożone zestawione z **przytoczeniem słów** stanowią 66,3% wszystkich i tym samym są najliczniejszą grupą. Przytoczenie słów w utworze występuje w dwojakim ujęciu. W pierwszym wypadku podaje ono dosłownie kształt i treść wypowiedzianych słów lub przytacza tekst już wcześniej zapisany – są to przytoczenia bezpośrednie. W drugim przypadku przytoczenie pokazuje czyjeś słowa lub myśli w sprawozdawczy sposób, tzn. podaje ich treść myślową, ale ukształtowaną już przez autora członu wprowadzającego, wskutek czego zacierają się składniowe właściwości znamionujące tzw. mowę niezależną – są to przytoczenia pośrednie.¹³

⁹ Formy czasowników wyjęte prosto z tekstu pierwodruku.

¹⁰ K. Pisarkowa, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław 1984, s. 206.

¹¹ Tamże, s. 207.

¹² Por. Z. Klemensiewicz, *Problematyka składniowej interpretacji stylu*, „Pamiętnik Literacki” 1951, s. 138.

¹³ Tamże, s. 139.

I tak odpowiednio bezpośrednie ujęcie przytoczenia słów obejmuje 52,17%, a pośrednie 14,13%. Przytoczenie czyichś myśli nie występuje ani razu.

Przykłady przytoczenia słów:

bezpośrednie

(...) w której gęstwinach ustawicznej nocy szukają, a przecie nie znajdując dzikie i błędne zwierzęta spoczynku, według świadectwa psalmy – *Fecta Est nox, In illa petransibut omnes bestie sylvae.*

pośrednie

Na nieomylną podobno od kogo trafię przymówkę, u Jeremiasza proroka wyrażoną, że ten bity gościniec, którym go prowadzić miałem do pożądanego i samymi delicyjami zaszczyconego raju, nie prosta droga, ale zwodna droga kłamstwa [prowadzi].

mieszane pośrednio-bezpośrednie

Ten nietypowy rodzaj WZs czyichś słów, w którym przytoczenie wprowadzone zostaje na dwa sposoby jednocześnie, występuje często i zawsze realizowany jest w jeden określony sposób. Po rozbudowanym członie pobocznym akcesoryjnym, który już w pewnym sensie mogłby spełniać rolę elementu przytoczenia pośredniego, zostają wprowadzone bezpośrednio słowa autora członu głównego najczęściej w języku łacińskim. Zdarza się również, choć nie jest to regułą, że są one następnie dosłownie tłumaczone. Tłumaczenia słów, jeśli występują, starają się jak najdokładniej oddawać treść i znaczenie przytoczenia łacińskiego, lecz ze względu na rozbieżność semantyczną niektórych wyrazów, tłumaczenie polskie można traktować, jako przytoczenie wprowadzone

pośrednio. Wprowadzane tłumaczenia łacińskich słów i wypowiedzi mogą świadczyć również o tym, że autor wiedział o niedoskonałości swoich odbiorców i przygotował dla nich tekst, który po wyjęciu z niego łacińskich fragmentów nie traci nic na znaczeniu. Tłumaczenia łacińskich zwrotów i większych fragmentów tekstu mogą pojawiać się w dziele jeszcze z innego powodu. Mianowicie „w czasach oświecenia dochodzi już do zakwestionowania roli łaciny, wysunięcia języka narodowego na plan pierwszy i przystosowania go do nowych zadań, jako narzędzia przydatnego świadomości społecznej”¹⁴ Z tego powodu poprzez wprowadzone wyjaśnienia tekstu łacińskiego może zaznaczać się również postulowana przez teoretyków literatury tego okresu wyższość języka narodowego, który od tej pory miał obsługiwać wszystkie dziedziny życia.

WZs z parentezą

W dziele o. J. Majewskiego wyróżniono również **WZs z parentezą**¹⁵, czyli nawiasową uwagę autora. Stanowi ono 28,26% wszystkich wypowiedzi złożonych zestawionych i poza WZs z bezpośrednim przytoczeniem słów, jest najliczniejszą grupą. Większość tych dodatkowych, odautorskich uwag została umieszczona w analizowanym druku w nawiasie okrągłym. Nawiasowe uwagi autora dotyczą bardzo różnorodnych treści, które w każdym przypadku autor wprowadza z łatwością i w naturalny sposób. Przedstawia w nich swoje emocje i stany wewnętrzne, które także dotyczą np. doboru formy komunikatu czy jego trafności,

¹⁴ M. Klimowicz, *Oświecenie*, Warszawa 2006, s. 42.

¹⁵ Dokładne omówienie WZs z parentezą na zasadzie porównania z WZs z przytoczeniem, w: W. Makraski, *Biblijny...*, „Roczniki Humanistyczne” 1966, t. 14, z. 4, s. 65-73.

przy formułowaniu religijnych wniosków. Rodzaje uwag i bogactwo treści zawartych w tych pozazdaniowych, naddanych wypowiedzeniach świadczą również o świadomości autora podczas aktu tworzenia, jego wielkiej wiedzy i erudycji. „Zapisywanie uwag nawiasowych, wtrąconych w tok główny tekstu, można rozważać nie tyle, jako przejaw nieładu składniowego, nie tyle jako wykołajenie toku, ile jako dowód dojrzałości składniowej języka, którego użytkowników stać na swobodne stosowanie i rozszerzanie reguł składniowych”¹⁶, tak by dokładnie przytoczyć i opisać sferę sacrum.

WZs z apostrofą

Wypowiedzenia zestawione z apostrofą, czyli odwołaniem się do odbiorcy, w badanych przez nas fragmentach dzieła jest bardzo rzadkie – 2,94%. Pewne jest, że dany nam komunikat, jakim jest narracja kaznodziejska o. J. Majewskiego, pisany jest szczególnie z myślą o czytelniku. Dowody na to znajdziemy nie tylko w treści kwatery X, w której autor precyzuje odbiorcę komunikatu: pracownicy, podróżni, ubodzy, wszyscy grzesznicy¹⁷, „którzy jako wygnañcy na pustyni świata pielgrzymują i do niebieskiej ojczyzny zdążają”¹⁸, lecz również w słowach bezpośrednio skierowanych do czytelnika w WZs z apostrofą.

Zważże teraz kto to czytasz i przyznaj, że ani w schronieniu się, ani w cieniu inszej Pustynii, tylko tej Pustynii Najświętszej Maryji, mają bestie, to jest grzesznicy protekcją.

Przyznam Ci się łaskawy czytelniku i dewocie Maryji, że nietrudno tego dowodzić, czego po wszystkich księgach, bibliotekach, mądrych ludzi lub kubracjach znajdziesz poddostatku.

WZs z wołaczem

Stanowi 1,96% wszystkich WZs, np.

Twierdzo, przyjmij nas pod cień i umbrę Pustynii swojej, ażebyśmy mogli schronić się przed słuszną zapalczywością na złości nasze Syna Twojego.

Omówione typy WZs dowodzą, z jaką precyzją nadawca zaznacza w swoim dziele bezpośrednio słowa Biblii czy przywołuje słowa świętych, które po przytoczeniu stają się podłożem do wywodu inspirowanego Biblią i biblijną kreacją świata.

b) pośrednie oddziaływanie Biblii

O wiele większy kunszt odkrywamy po przeanalizowaniu konstrukcji składniowych zawartych w tytułach rozdziałów i tytule głównym dzieła. Wieloaspektowy wpływ tego tekstu świętego jakim jest Biblia i kreowanego w nim obrazu świata oraz człowieka zauważamy w strategicznych pozycjach tekstu jakimi są: tytuły, śródtytuły, podtytuły, akapity, pozycje inicjalne tekstu i zamknięcia tekstu¹⁹. Poniższa analiza składniowa i graficzno-semantyczna odkrywa językowe modelowanie świata tekstu – oś Maryja = Pustynia = Ray zasygnalizowaną w tytułach

¹⁶ K. Pisarkowa, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław 1984, s. 220.

¹⁷ J. Majewski, dz. cyt., s. 94-95.

¹⁸ Tamże, s. 1.

¹⁹ U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków 2005, s. 171.

i zgodnie realizowaną w treści całego dzieła. Takie składniowe, wewnętrzne rozstrzygnięcia traktuję jako pośrednie inspiracje Biblią.

Prezentowany tytuł jest przykładem bogatego zbioru związków z przydawkami, które określają dwa rzeczowniki główne: *Pustynia, Marya*. Występują tu również przydawki: przymiotne *imiesłowowe* – **PUSTYNIA zamieniona**, *kwitnąca, MARYA sprzyiająca*²⁰; okolicznikowe miejsca – **MARYJA** w *Małeńkim Papierowym Portrecie swoim przy Krasnobrodzie w puszczy Tomaszowskiej; przydawka osobiwa przysłówkowa*²¹ – *zawsze latem, cudownie*. Wymienione określenia rzeczownika dowodzą odwiecznej ciągłości typów przydawkowych. Występują tu jednak pewne struktury, wymagające dopowiedzenia. Pojawia się przydawka ilościowa miary – *Drugiego Adama* wyrażona przez liczebnik porządkowy. Liczebnik w tym przypadku pozostaje w związku zgody z rzeczownikiem przedmiotu liczowego i pełni względem niego funkcję określenia ilościowego. Zachowany w tym przykładzie związek zgody, podyktowany jest historią składni z liczebnikami 1-4, „które już od najdawniejszych czasów pozostają w związku zgody z określonym rzeczownikiem i pełnią względem niego funkcję przydawki”²².

Taka częstotliwość i rodzaje przydawek przedstawiają obraz bardzo skomplikowany. Poza tym w tytule zostały zastosowane przekształcenia powierzchniowe, czysto gramatyczne, takie jak konstrukcje imiesłowowe,

typowe dla prezentowanego okresu. Użyte imiesłowy przymiotnikowe: bierne – *zamieniona* i czynne – *kwitnąca, sprzyiająca* pełnią tu rolę określników w obrębie danej grupy nominalnej. „Dodatkową funkcją tych form fleksyjnych jest przystosowanie czasownika do pozycji przydawek, które mogą w tym przypadku pełnić rolę skrótów zdań wyjściowych”²³.

Po dokonaniu pobieżnej wzrokowej analizy tytułu zaznacza się również dość wyraźnie nie tylko jego nietypowy układ graficzny, lecz poprzez użyte wyróżniki – różnorodna wielkość liter i pogrubienie – na pierwszy plan wysuwają się cztery wyrazy:

PUSTYNIA
K W I T N ą C A
MARYA
SPRZYIAIACA

Takie wyróżnienie graficzne w tekstach dawnych jest wariantem stylistycznym podstawowych grafemów²⁴: *pustynia, kwitnąca, Marya, sprzyiająca*. Użycie i zasięg takiego wyróżnienia jest uzależnione od kontekstu – w tym wypadku sfera sacrum, skonkretyzowana w osobie Maryi. Te graficzne rozstrzygnięcia, jak stosowanie wielkich i małych liter, spacji, kroju czcionki, są stosowane w całym tekście głównym dzieła, w miejscach kiedy grafia najściślej podlega semantyce i aksjologicznej idei utworu – przy opisie elementów świata nadprzyrodzonego, szczególnie zaś w miejscach przywołania biblijnej wizji świata i człowieka.

²⁰ „Te żeńskie formy imiesłówów teraźniejszych czynnych na -ący już w I połowie XVI w. są na wymarcu, a jeśli trafiają się jeszcze w XVII w. i później, to przyczyną tego jest wpływ ludowych gwar (...)” T. Sokołowska, *Funkcje składniowe imiesłówów nieodmiennych w języku polskim XVII wieku*, Wrocław 1976, s. 34.

²¹ Kryterium podziału wg Z. Klemensiewicza

²² Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1965, s. 408.

²³ R. Grzegorzczkova, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa 1999, s. 80.

Prezentowane wyżej słowa to ułożone naprzemiennie rzeczowniki w M. lp. poj, r. ż wraz z imiesłowami przymiotnikowymi czynnymi w roli przydawek właściwościowych bezpośrednio określających. Tworzą one dodatkowo jakby główny ośrodek tytułu, zarówno pod względem graficznym, jak również semantycznym. W tych czterech wyrazach zawiera się główna idea całego utworu, która ma na celu ukazać wspaniałość Matki Bożej. Jest to przykład ideografizacji tekstu tytułu i również zapowiedź tego, że w całym dziele wyróżniki graficzne będą ściśle powiązane z semantyką i głównym tematem dzieła.

Pozostały tekst tytułu zapisany mniejszą czcionką zdaje się pełnić rolę dopełniającą – podaje czytelnikowi więcej szczegółów dotyczących osoby Maryi oraz miejsca objawienia.

Po przywołaniu tytułu kwatery pierwszej: *w Ktorey się zamykają dowody, ze N; Marya PANNA jest Pustynią*, ujawnia się dodatkowa zależność dotycząca hierarchizacji elementów komunikatu. *Pustynia* w stosunku do *Marya* staje się przydawką rzeczowną apozycyjną, czyli taką która może zastąpić podmiot i się z nim utożsamia. Występuje między tymi rzeczownikami zgodność co do przypadku, w związku z tym zaznacza się ich równorzędność. *Pustynia* wraz ze swoim rzeczownikiem podstawowym *Marya* odnosi się do jednego obiektu w rzeczywistości, odsyła do jednej i tej samej osoby – Maryi. W tytule głównym występuje również druga przydawka tego typu: *Pustynia = Ray*. Wprowadzenie takich przydawek

ukazuje biblijny charakter dzieła, daje klucz do jego interpretacji i rozumienia: *Pustynia = Maryja = Ray*.

III Podsumowanie

Po tak szczegółowych analizach wybranych elementów składni i kreacji świata przedstawionego można przypuszczać jak wielki jest stopień nasycenia, stopień inspiracji tekstami religijnymi i Biblią w tym XVIII-wiecznym druku Jacka Majewskiego *Pustynia w Ray zamieniona...*

Tak wysoki stopień nasycenia elementami biblijnymi tego kaznodziejskiego druku czasów saskich może wynikać z:

- sytuacji powstania druku (zamówienie władz kościelnych w rocznicę 100 lat kultu maryjnego),

- statusu społecznego autora: dominikanin, lubelski kaznodzieja, profesor teologii i filozofii,

- nadrzędnego celu samego autora: rozwijając treść kwatery dominikanin przede wszystkim przedstawia bardzo budującą dla chrześcijan historię, by „serce duchowne mi pociechami ukontentować (...)”²⁵ i „uspokoić nabożne pragnienie”²⁶. Przede wszystkim jednak daje swe dzieło do „nabożeństwa pobudki y zachęcenia (...)” a żeby każdy czytający, nie tylko brał udział do otrzymania pożądanego łask Boskich, przez przyczynę cudownej N. Matki w Krasnobrodzie, ale żeby przy tym, z czytania różnych pobożnych Materyi teyże Xiążki w Duchowym pomnażał się ćwiczeniu”²⁷.

²⁴ T. Lisowski, dz. cyt., s. 19.

²⁵ *Pustynia...*, s. 9.

²⁶ Tamże, s. 91.

²⁷ Tamże, s. 178.

– głównej, nadrzędnej funkcją fabuły tego typu w epoce saskiej: było to przede wszystkim pomnażanie wiary u czytelnika oraz „uprzystępnienie prawd religijnych i przekazywanie treści w sposób ciekawy i atrakcyjny dla odbiorcy”²⁸.

– genologicznych wyznaczników: (upoetyzowana proza kaznodziejska, kazanie, modlitwa, alternacyjny wzorzec modlitewnika itd.)

– cech kontrreformacyjnego ruchu na ziemi „skalanej” (Krasnobród w poł. XVII w.) dotąd kalwinizmem.

Zasygnalizowane tu zabagnienia inspiracji biblijnych: wieloaspektowość wpływu Biblii na ostateczny kształt dzieła, jego wewnętrzne uporządkowanie, symbolikę i przyczyny wysokiego stopnia nasycenia motywami biblijno-religijnymi oczywiście nie wyczerpują tematu, a są jedynie przyczynkiem do dalszych historyczno-literacko-językowych badań na tym drukiem.

Mgr Monika Zawisłak – doktorantka, Katedra Języka Polskiego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie.

²⁸ M. Kazańczuk, *Popularne opowieści kościelne w piśmiennictwie epoki saskiej*, „Literatura Ludowa” 1992, nr 3, s. 25.